

ASMOZ TA JAKITEZ, BEHEKOAK GOIKOA ESKONDU.
Aurtengo *Egan*-en 1-2 zenbakiaren 157-158 orrialdeetan Aules-
tiko jatorrizko Bengoetxeatarren armarriak iragarritzat duen
errefrau gisako esaldiaren berri eman genuen. Eusko Ikaskun-
tzak bere ezaugarritzat hartu zuen bere azken lerroa:

Bekoak goikoak eskondu leidi
Ta txikiak aundia benzi leidi
Asmuz ta jakitez.

Esaldiaren ondorean eritzi kaxkar samarra agertu genuen,
hertsia eta ulerkaitza eta Pello Zabaletari zor diot honako
argibide hau. Hala behar ere, Zabaletak hertsitasuna hausteko.
Azkie zenaren hiztegia begiratzuz, honako hau irakur daiteke:
«*Eskondu* (Bizkaiera zaharrean), alcanzar, *atteindre*» aintzina-
ko errefrau batek dionez: «Itxadonik txoria eskondu nei».
Gaur egun oraindik Eibarren erabiltzen da «Itxainda txoria
arrapatzen da». Orain biak argiago ulertzen dira eta «Bekoak
goikoa eskondu leidi» dirudi zuzenena.

ETARRA.—Espainiako jaun txit gorenak, ez dakigu zerga-
tik, baina duela gutitik «etarras» deitzen hasi ziren ETA-koei:
Etakoa edo Etakidea esan beharrez.

Baina haien ondotik edo haiei jarraituz, hemengo jaun txit
gorenatarik zenbait ere, era horrekin kutsatu dira. Izan ere,
hori da normalena abertzale sutsuak erdaraz mintzatzen diren
herrian. Horrek erakusten digu zein iturritatik edaten duten.
Baina, txarrena, hara hor euskaldunak ere kutsaturik, hainbes-
te entzutearen buruan.

Zuk pentsa, irakurle, gure harriduraz.

Eta, hori ez da txarrena. Pentsa zazu horientzat zer harri-dura litzaken orain «etarrik» ez dela zin egingo bagenieke. Harriduraren harriduraz harrika egingo liguteke.

Baina gu, zintzotasunean leial: etarrik ez dela! Zeren Euskal Herrian ez bait da ez herririk, ez txerik Eta izena duenik.

BILBO ZAHARRA. Eskuetara iritsi zaigu Bilboko Zazpi-kaleetako komertzianteeek argitaratu duten gida liburuxka, parte zahar hortan zernahi erraz eta laster aurkitu ahal izateko egina. Oso praktikoa. Txukun egina gainera, ezkerreko orrialdea marrazkiz eta eskubikoa zerbitzuen helbide eta telefonoz. Gabinorte, S. A. etxeak Imprenta Industrial, S. A.-an inprimatua da. Baina titulua oker jarria du: *Bilbo Zaharra. Casco Viejo.*

Historiari eta leku-izeneri berena zor zaienez, *Casco Viejo*, Zazpi-kaleak dira eta ez «Bilbo-Zaharra». Zeren *Bilbo-zarra*, iturri ziurretik dakigunez, ibaiaren bestaldea da, Muelle de la Merced eta Naxa (Naja) parte hori. Agiri eta mapa zaharrak, eta ez hain zaharrak, begiratzea baizik ez dugu hori jakiteko.

JAURETXE, JAUREGI JATORRAGOAREN KONTRA. Han eta hemen, geroago eta maizago irakurtzen dugu *Jauretze*, *Jauregi*-ren ordez. Elkarren artean desberdinak izatez aparte, itxuririk gabeko bitxikeria iduritzen zaigu.

Orduen Liturgia (1977) edo hasi zen «casa del Señor» adiaraz *Jauretze* erabiltzen, baina euskaldun berriak «palacio» ordez erabiltzen hasi zaizkigu.

Elizbarrutiarteko Liturgi-euskeratzaille Taldeak ere hobe zuten Duvoisin kapitainari jarraitu balio; baina, zoritxarrez, ho-

lako gauzetarako ez gara kontserbadoreak, bestetarako garen bezala, eta horregatik darabilkigu hizkuntza hain aldakor.

Lhandek dakar *Jauretxe*, «*maison seigneuriale*» bezala; baina ber-berak, *Jauregi*, «*château*», «*palais*», oso ondo berezirik.

ERITXIRA AMAIÑ EMON DA. Eritzia eritzi, nik ez dakit eibartarori «Manifestaziñua tremendua, banda munizipala ka-bezan eta pueblua masan» leporatu zigunak nola arraio esango zuen gaztelerazko *a tientas*, berak horrelako gutxi-gora-beherako eritzizko esaldi hori asmatzean. Gurean, «eritxi», *opinión*, *criterio* bai da (horren faltaz ez da gauzonik). Eibartarrentzat, «itxuka», (Itxuka eta Begitxuka) jolas bat baizik ez zen, Goyak bere obra batean aurkeztu zuen hura; eta «gutxi-gora-behera», hur ematen duena, *grosso modo*; baina «eritxira» beste zerbait da, hau *a tientas*-en kideko edo ordezko erabiltzen dugu eta ez da gure errua bestek hori ez jakitea.

Hargatik iduritzen zait gure artean haina edo gehiago erabiltzen direla lekukotasunak «eritxira» Euskal Herrietan, lanen doitasun eskasian.

Hori argitu beharra dut ondorean adiaraziko dudanaren ulergarri. Gauzak arin egitea ez baita beti laster egitea. Batez ere buruz egin behar direnak, kontuz arintasunez kutsatzetik.

Donostiako Kultur eta Turismo Ekintzetxeak udaran argitaratu zuen gida-liburuxka, adiskide batek (emakumezko adiskidea bere zentzurik onenean eta ez Azpeitin erabiltzen duten eraz) eskuratu zidan: *Donostia. San Sebastián 1986. (verano-86). Año XX*. Hor datoz etortzekoak! Gure kultur ahulezia, gida horietan nabari ohi bezala, plater ederrak jakiz, apaingarri beharrez nazkagarri bihurtzen zaizkigunak. Hala ere, aitor dezadan, hutsuneak gora-behera, holako liburuxkak beti direla lagungarri.

Gida-liburuxka hori eman zidan adiskidea galdezka zeto-

rrren, 41. orrialdean aipatzen diren hobieri buruz zerbait jakin nahirik. Zazpigarren mendeko hilobiak ez bai dira nonahi aurkitzen. Zazpigarrenekoak? Hara hemen hitzez-hitz bertan dio: «2/8 «ELORRIO (Vizcaya) - Fiestas de Arguiñeta (donde hay tumbas del S. VII)». Baina, mendeak eritxira erabilita ere, bi menderen aldia gehitxo ez ote? Hobi horiek, IX. mendearen azken partekoak bai dira, bertako hobi batek duen idazkiaren arabera.

Nor da holako gida-liburuetan eskua hartzen duena? Badakigu Manuel Gómez Moreno-ren «De Epigrafía Vizcaína», *Boletín de la Academia de la Historia*-n (1951) argitaratua eskuratzea nekeza izango dela, baina Bizkaiak badu Gipuzkoak ez duen zerbait, Donostia Euskal Herriko Kultur Hiri deklaratu nahi zuenaren kontra, Javier de Ybarrak argitaratu zuen *Catálogo de Monumentos de Vizcaya* (1958) bi tomo ederrez osatzen dena. Testudun tomoa ikusi bezterik ez dugu, bere 105. orrialdean. Hor bertan ere, transkribapenezko hutsa dator, lapsus bat, 893. urtea jartzez. Zeren M. Gómez Morenok «Era 921 corresponde al año 883 de la Era Cristiana» zionez. Denen begien bistan dagoena da, Argiñetako hobi batean, «ERA DCDXXI». Gure gida-liburuxka honetan eritxira emandako datuz, hara doan turistaren harridura eta lotsaria jakitekoa izango da.

Amaiñ emon da ez ote gabilta?

Gaztelerezko *desenfreno*, lasaikeria baino zerbait gehiago da Eibarren. Hori da hain zuzen «amaiñ». Ikus «amaiñ emon» Toribio Etxebarriaren *Lexicón*-en.

Hara horren esan nahia ulertu ahal izateko gertakarizko adierazpentxo bat: 1931. urteko apirilaren 14an eibartarrak Errepublika ekartzera beste inor baino lehen abiatu zirenean, libertate oihuak entzuten ziren, baina ez pentsa inor amaiñ emonda zebilenik. Zintzo jokatu zuten eta formal bete, bete beharrezkoak, bakoitzaren animoak kontrolaturik, «amaiñik barik». Bandera nazionala ez zen orain bezain sakratua eta laster baztertu zuten, erregetza zer esanik ere ez. Hala ere, libertate eritxiaz ez zebiltzan eritxira. Errebaleko batek, pozaren

pozez, kaiolako kardantxilloari leihotik amaiñ eman zion, esanaz: «Errepublikak etorri dok eta hiretzako be libertadia». Baina, bizitza kaiolan eman zuen txori koittauak ez zuen urrutiregi hega egiteko adorerik eta aurrekaldean zegoen Errebaleko monjen komenturuntza hartu zuen. Eta, gure gizonari larriturik dehadarka: «Horra ez! Horra ez! Hor ez daukak libertaderik!»

Eibarren, hitz horretatik, iturri ezagun baten leku-izena ere badator, Amaña. Paraje haretatik Bizkai aldera etxeak eginala Arteitxa (Artegieta) eta Asoliartz (Asola-Iartz) zehar zabaldu zena. Baina, izen hori, Ego errekan, Makalarroko urak hartzen zituen presa haretatik zetorkion, kanaleratu behar ez ziren ureri amaiñ ematetik.

Errepublikak Eibarri emandako sariak izan ziren, bestek beste, Makalarroko ur-kanal eta kunbuarekin herriko piztina egitea, Amañako piztina, eta Instituto de Primera Enseñazaren sorkundea. Franquismo garaian, zigorrez herriko agintari axolakabeegatik galduko zirenak. Industrializatzeko ekintzak aurrera eroateko aukera bereziak izan zituen hiri honek, luzarora zer zetorrenik gabe, uezaba askok beren poltsak berotu zituzten, baina baita ezertariko plangintzarik ezaz hiriari etorkizun hertsia leporatu ere. Hirira zetorren guztia ez bai zen hiriarrentzat.

Hara, idatziaren idatziz, jira ta buelta, lehengora non jodudan. Baina norbaiti zalantza kentzeko balioko dit. *Egan*-en aurreko zenbakian, Adabakiak sail honetan, «Etxerako dirua» jartzen zuen iragarkia salatu nuen. Norbaiti gehiegikeria iduritu zitzaion eta batzuentzat gure asmakizuna ote zenaren susmoa. Ez jauna; ez! Hara hor, non datorren gida-liburuxka horren bukaeran, eta ez urrezko brotzez edo zarrailuz, baina bai urrezko dominaren irudiz liburuxka itxiaz. Ikus atzekaldeko azalean; izan ere, «azala» behar hori horrela jartzeko: «Etxerako dirua», etxearentzat behar zuenean.

Eibartarrantzat horiek dira «eritxira amaiñ emonda ibiltzeak».

EUSKAL HERRIKO A. A. ETA MENDAUR. Gure artean izan da euskara ona edo euskara txarra «por Decreto» egin behar zela edo uste zuenik. Garai batean, Eusko Kontseiluaren denboran, *Deia* egunkariko bigarren orrialdetik «Mendaur» aritu zen erdaraz, jotake!, Boletin Ofizialak zerabilen euskara mota zigortuz.

Mendaurren jasa hura ekaitz bihurtu zen eta Xalbador salbatuko zuenik ez zen. Talde politikoen karnetak bere indarra bai dute.

Aldatu ziren gauzak, inork espero zezakean baino euskara txarragoa hartu zuen B. O. (Euskal Herriko A.ren A.) horrek: ulertezina, elkorra, euskaldunik gehienok erdarara behartzen gaituena. Eta, Mendaur, mutu!

Irailaren 9koan, erdarazko partean, Aduna jarri beharrez «Aduana» jarri zutela eta bazterretan hasarrean. Baina, zer esan beharko luke Mendaurrek euskaraz baldin badaki?

Bere isiltasuna ez da normala. Normalena, zera da, Xalbador «lanarigo»kide ez izatea. Baina, hala ere, lanean ari da.

IPUÇCHA, LEHEN DEITURA. Guk ere lehengo lepotik bu-rua. Berriz ere hemen gaituzu «giputzez». Izengoitia deitura bihurtu zen jakitea ez bait da gauza erraza. Uste hori ziurta-zerik ez dugu kaso honetan behintzat.

1984ko *Egan*-en 3-4 zenbakiaren 144-145 orrialdeetan XIV eta XV. mendeko *Guipus* eta *Guipuz*a deituradun pertsonaien berri eman genuen. Urte bereko 5-6 zenbakiaren 146. orrialdean gure egunotan mugazandik euskal kulturaren inguruan ari den Marie-Pierre *Iphutcha*-ren jatorria ber-bera zela ager-raziz. Baina, gure entzumenera iritsi zaigu horietaz zalantzaren bat izan den zurrumurrua. Batez ere azkenekoan G-ren galera nabari delako

XI eta XII. mendetan *Ipuzcoa* agertzen zaigu eta ez *Guipuzcoa*. Beraz, aintzinagoko forma dugu Marie-Pierrarena. Zaharragoa zelan gorde den? Hori da gu geu ere harritzen gaituena, eta agiriak agiri, lehentasun horren kidekorik bada XI. mendean bertan. Olazabaltarrak San Juan de la Peña-ra egin zuten donazioaz 1925 eta 1048. urteko agiriak aski ezagunak dira gure probintziako historiaz zerbait arduratu denarentzat, eta hor, 1048. urtekoan. Gala de *Ipuzcha* garbi asko agertzen zaigu.

ARITXULEGI. Oiartzunen, Aiako Arriaren hegoaldeko lepoa da Aritxulegi. 1873. ekainean handik sartu zen Santa Kutz apeza bere soldadoekin Oiartzun hartzera. Han aritu zen «trabajadore»etan kaminogintzan eta kantari gure Basarri:

*Aritxulegi gañean
loa uzten dedanean,
zer poztasun barrenean!*

Guri ere ez digu lorik kendu igazko *Egan*-en 3-4 zenbakiaren 193. orrialdean aipatzen zen «Aritzeta eta Aritxulegi» arazoak. Baina, gure esanak esan, Agustin Goñi «Txomin»-ek *Vuelta a Guipúzcoa* liburuan, Arrichulegui eta Arrichulegi jarri zituen. Nonbait, harrika ibiltzea nahiago.

Lehenago ere esana genuen Oiartzungo historiaz liburu mar-dula idatzi zuela Manuel Lekuonak eta beste monografia labur bat Leandro Silván-ek. Biok, Aritxulegi (Aritchulegui) dakarte. Bere jartorria (H)Arritik ala (H)Aritzetik datorren pentsatu gabe, agiri zaharretan hala zeudenez. 1921ean Toledon militar akademiak argitaratu zuen Eufrasio de Munarriz-en *Líneas de Guipúzcoa*-k ere hala zekarren. A. Ubietoren zuzendaritzapean baina hain ongi oinarrিতua ez den A. M. Inda Sauca-ren *Repertorio de Nombres Geográficos. Guipuzcoa*-k (Valencia, 1976) hori behintzat ondo dakar Instituto Geográfico y Catastral-en 1 : 50.000 mapatik hartua.

Baina, denen gainetik, leku-izenez inon egin bada lan zehaztik, Oiartzunen egin da. Adolfo Leibarren «Contribución al conocimiento del Valle de Oyarzun» deritzana, 1958 eta 1959an Oyarzun aldizkarian argitaratua. Eta, zer esanik ere ez, hor ere: Aritxulegi.

Holakoetan, harrera, hala beharrez, hobe umorez. Ez zen hobeia Eibarko Arestxuloeta (inoiz Aretxuloeta bezala agertzen dena) deritzan baserriko jatorrizkoei XVI. mendearen hasieran Sevillan eta Cuban merkataritzan zihardutenei bihurtu zitzaien deitura: Aretxuleta (Arechuleta). Egi egia diot. Frogak nahi dituenak ikus bedi Jon Bilbaoren *Vascos en Cuba, 1492-1511* liburuaren 201-205. orrialdeetan. Baserri hori kokatzen den parajea, «are-txuletarik» ez dakit, baina «arri-txuleta» ba zitekean. Gaur egun ordea, handik Elorretatik zehar Lindari alderaino, ezer ematekotan, «pinu-txuletak» izan beharko dute. Eibartarrok egungo ahozkeran darabiguna ordea, askozaz atseginagoa da: «Aritxuleta». Zeren ahariarena beste gauza bat bait da, nahiz zikiraturik edo zikiratu gabe.